

Teure !

ETYMOLOGIE VERSUS VOLKSETYMOLOGIE

„Taalkundigen! Er is werk aan de winkel. Want de tussenwerpsels mogen dan uit de grammatica verdwenen zijn, in de taal zelf zijn ze actiever dan ooit. En daar gaat het om. We moeten ze dus met extra aandacht onderzoeken”. Zo besluit F. BALK-SMIT DUYZENDKUNST (1989) een artikel waarin ze het taaluniversele karakter van interjecties aan de orde stelt. Deze bijdrage over het Vlaamse tussenwerpsel *teure* moge alvast een eerste reactie zijn op deze oproep.

In een ingezonden versje uit Roeselare, verschenen in het Westvlaamse tijdschrift *Biekorf* (87, 1987, 298) komt het aansporende tussenwerpsel *teure* voor. Dit ontlokte een aantal reacties in dat tijdschrift (POTTIE 1987; VAN-HUYSE 1987; DE LANGHE 1988) en ook elders (DEBRABANDEDE 1989) over de betekenis en de etymologie ervan. Onafhankelijk daarvan vroegen wij in *WVD-Kontakt* 2 (1988) nr. 2, blz. 16 : „Kent u de uitdrukking *teure!*, *teure zere!* als aansporing, met de betekenis van ‘haast je!’, ‘loop maar’ of iets dergelijks? Kunt u een paar voorbeeldzinnen geven waarin het gebruikt kan worden en de betekenis omschrijven?” Een en ander vormt de aanleiding om op dit nogal vreemde tussenwerpsel enig licht te laten schijnen.

Het bedoelde versje luidt als volgt :

WERE ROUSSLARSCH

Mostj oll'eure
een menute kunn' zwigen
'k zoe loopen voe de keure
zei Snuuf.

Teure, zeer, teure
zei 't wuuf,
en ze zweeg were 'n eure (1).

Dezelfsten Vanovertwoejaar

De inzender omschrijft *teure* als „kom, toe (sussend)” en hij verwijst voorts naar het Westvlaams Idioticon van DE BO (1892). DE BO vermeldt naast *teure* de variant *geteure* en verklaart de uitdrukking als „een hardere uitspraak van *deure*, *ga deure*, imperatief van *deuregaan*, d.i. *doorgaan*, *voortgaan*”. Volgens POTTIE (1988) wordt de uitdrukking in Gullegem (N 88) niet begrepen als ‘kom, toe (sussend)’ maar uitsluitend als ‘ga’. VANHUYSE (1988) neemt de etymologie van DE BO over en hij verklaart de verstemlozing van de *d* van ‘*deure*’ uit progressieve assimilatie met de gedeleerde *t* van de imperatief. Dat past inderdaad in de deletie- en assimilatieregels van het Westvlaams. Maar DE LANGHE (1988) is met die uitleg niet tevreden, omdat hij als Noordwestvlaming ‘*deuregaan*’ niet kent met de betekenis van ‘voortgaan, weggaan’. Hij opteert liever voor de imperatief van een werkwoord ‘*turen*’ (Westvlaamse uitspraak *teuren*), dat zou slaan op handelingen met de algemene grondbetekenis ‘uit, weg van, naar’. Op goede gronden wordt deze verklaring door DEBRABANDERE 1989 naar het rijk der fabelen verwezen; hij bevestigt met stelligheid de etymologie van DE BO als de enig valabele.

(1) Mocht je elk uur
een minuut kunnen zwijgen
'k zou mij reppen om daar de kans van te hebben
zei Snuif
“Toe, kom, toe’ (of : ‘Ga weg!’)
zei de vrouw
en ze zweeg weer een uur.

De hierboven geciteerde Westvlaamse auteurs schijnen *teure* echter alleen te kennen in „een grote zuidoostelijke hoek in West-Vlaanderen, met als noordelijkste punten waarschijnlijk Tielt en Roeselare. Het verspreidingsgebied zou wel eens ongeveer met de oude kasselrij Kortrijk kunnen samenvallen” (DEBRABANDERE 1989, 4). De enquête van *WVD-Kontakt* leert dat *teure* niet alleen Zuidwestvlaams is, maar ook Zuidoostvlaams. De uiterste opgavepunten zijn : Moorslede, Staden (weinig gebruikt), Ruiselede, Deinze, Zingem, Zottegem en Geraardsbergen. De streek waar het nog frequent gehoord wordt, is inderdaad de omgeving van Kortrijk, Tielt, Deinze, Oudenaarde en minder ook van Zottegem en Geraardsbergen. In de omgeving van die twee laatste steden wordt de eind-e niet uitgesproken.

Vandaar dat ook I. TEIRLINCK *teur*, *teure* opgenomen heeft in zijn *Oostvlaandersch Idioticon* (III, 148). Hij verklaart het als : „Ga, loop!” en noemt het gebruik van dit tussenwerpsel „zeer gewoon”. Hij maakt ook melding van de etymologie van DE BO, maar hij aarzelt om die over te nemen : „ik durf niet zeggen dat hij gelijk heeft”. TEIRLINCK beweert wel dat *teure* in al zijn voorbeeldzinnen door het Nederlandse „ga” vervangen kan worden, maar bij nader toezien blijkt dat niet zo gemakkelijk te gaan, vooral niet in de voorbeeldzinnen met een werkwoord van beweging. Zulk een semantische reduplicatie is hier immers minder aanvaardbaar dan een aansporing als ‘toe, kom’, bijv. in :

Teur, Sieske! loopt nor huis mij manneke, teure!

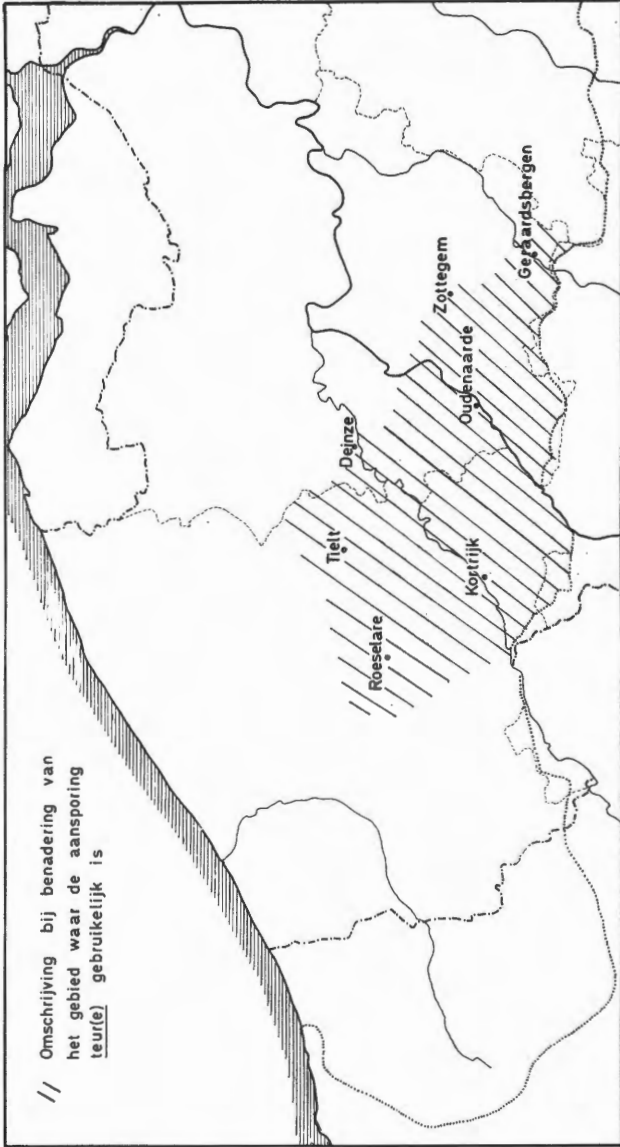
Teur, ga ne keer kijken!

Teure jongen, halpt 'm een beetse.

Hier is een substitutie door ‘toe’ semantisch veel geschikter dan door ‘ga!’. Die substitutie sluit ook het best

TEURE

// Omschrijving bij benadering van
het gebied waar de aansporing
teure gebruikelijk is

aan bij de betekenisverklaring van de Roeselaarse inzender van het versje en komt bovendien overeen met de pragmatische betekenisomschrijving van DE Bo : „Het wordt altijd gezegd op een zachten opwekkenden toon, nooit op een dreigenden”.

De eymologische verklaring van *teure* als een samentrekking uit 'gaat deure' past zeker binnen de fonologische regels van deletie en assimilatie in het Westvlaams; ze wordt bovendien door sommige informanten vanuit hun eigen taalreflectie opgegeven. Zo antwoordde mij een 84-jarige dame uit Waregem op de vraag naar de betekenis van *teure* spontaan met de herkomstverklaring : „Dat komt van *gaat deure*”. De betrokkene kan ik er niet van verdenken ooit DE Bo of een andere bron daarop nagelezen te hebben. Haar antwoord suggereert daarom, dat ook aan de mogelijkheid van volksetymologie gedacht moet worden. Het ondoorzichtige *teure* wordt voor de dialectspreker semantisch doorzichtig als het geïnterpreteerd wordt als een samentrekking uit 'gaat deure'. Dat kan op een bepaald ogenblik aanleiding hebben gegeven tot het reconstrueren van de door DE Bo geciteerde vorm *geteure*. Voorts blijken de noties van het tussenwerpsel 'toe' inderdaad vaak door de imperatief van een werkwoord van beweging uitgedrukt te kunnen worden, b.v. « kom » of het aan het Frans ontleende « allez ». En zegt men ook in het algemeen Nederlands niet « ga weg! » om b.v. uiting te geven aan zijn ongeloof of verbazing? Vooral in het Westvlaamse gebruik is 'teure' bijna altijd te substitueren door de imperatief 'ga' :

Teure weg!

Teure maar. (vooruit dan! — aansporing — of Vooruit dan maar! — toegeving).

Teure voort!

Teure (ne keer) achter brood!

Teure mijn sletsen (= pantoffels) halen!
Teure maar naar huis!
Teure langs daar.
Teure zere (= vlug) naar uw bedde!
't Is tijd voor de messe. Teure maar deure! (Ga door, vertrek!)

Die substitueerbaarheid kan de notie 'ga' zodanig versterkt hebben, dat ze de volksetymologische verklaring 'gaat deure' en de volksetymologische reconstructie 'ge-teure' in het leven heeft geroepen. Ook de verklaring van DE Bo kan op die volksetymologie steunen. Het laatste voorbeeld echter :

Teure maar deure!

spreekt veeleer tegen die etymologie. Hier kan *teure* moeilijk als 'gaat deure' opgevat worden vanwege de herhaling van 'deure'.

Maar vooral de semantische implicaties en de gebruiksmogelijkheden van 'teure' in Oost-Vlaanderen wijzen erop, dat men — samen met de twijfelende TEIRLINK — de etymologie beter in een andere richting zoekt. De betekenis stemt nl. in grote mate overeen met het Nederlandse tussenwerpsel 'toe'. Ik citeer uit G.V.D., blz. 2927 drie betekenisomschrijvingen van het Nederlandse 'toe' die ook helemaal toepasselijk zijn op 'teure' in Oost-Vlaanderen : « 1. (voor of achter een imperatief) als aansporing of overreding tot een handeling, vooruit! komaan! » Voorbeelden :

Teure, doe dat ne keer!
Teure, ga ne keer kijken!
Helpt hem een beetje, teure!
Doe dat weer in den bak. Allez, teur!
Teure, kijkt ne keer!

« 3. als sussende uiting : kom, kom! » Vergelijk de uitleg van de inzender van het Roeselaarse versje. « 4. als uiting

van ongeloof of verbazing, och, kom! zeg, schei nou uit! »
Een voorbeeld uit Petegem bij Deinze :

- De laatste die 'k daar verwacht zou hebben, was onze Jules.
- Ge zult toch niet zeggen dat Jules daar was!?
- Ja, teure! Hij was ter zekerst!

Nog een andere gebruiksmogelijkheid van *teure maar* wordt door de respondent van Avelgem (2) gesuggereerd. Ze is ook weer volledig parallel met het Nederlandse 'toe maar': « Het gaat niet altijd om een aansporing, soms ook om een toestemming. Bijvoorbeeld in de situatie waarbij een kind vraagt om te mogen gaan spelen bij de buurjongen. De vader antwoordt: 'Allez, teure maar', wat niet meer betekent dan 'toe, je mag gaan' ».

Bovendien wordt *teure* heel dikwijls verbonden met *zere* (= vlug), en betekent dan zoveel als 'haast je, rep je, maak vlug voort':

- Allez, teure zere! (Avelgem)
- Teure maar zere dat 't gedaan is. (Heule)
- Teure zere da' je nie te late komt!
- Teure zere naar uw bedde!
- Teure maar zere were! (Loop maar vlug weer! Haast je terug!)

In al de laatstgenoemde gevallen is de door DE Bo en anderen voorgestelde etymologie van 'gaat deure' zeker niet houdbaar.

Teure is m.i. best te verklaren als een samentrekking uit *toe hurre*, dat te beschouwen is als de voortzetting van het Middelnederlandse *toe horre vore* of *toe hurre vore* (M.W.B. III, 603-604 i.v. horre en III, 743 i.v. hurre en VIII, 389 i.v. toe)(3). Deze uitdrukking is alleen

(2) Met mijn dank aan Prof. dr. A. Vanneste voor zijn uitvoerig antwoord voor het dialect van Avelgem.

(3) Ik trof deze suggestie voor het eerst aan in de onuitgegeven

genoteerd bij Melis STOKE, die een Zuidhollander of een Zeeuw was (4).

Het eerste element is hetzelfde als het modern Nederlandse tussenwerpsel *toe*. Dit wordt zowel door het W.N.T. als DE VRIES etymologisch verklaard als een speciaal gebruik van het bijwoord *toe*, dat etymologisch en semantisch nauw samenhangt met het voorzetsel *tot*. Er is m.i. hiervan ook een andere etymologische duiding mogelijk. *Toe* kan geïnterpreteerd worden als ontstaan uit *doe*, de imperatief enkelvoud van het plaatsvervangend hulpwerkwoord *doen*, met verstemlozing van de eerste consonant. Immers, de westelijke Nederlandse dialecten en het Engels kenden tot in de 17de eeuw een analoog gebruik van het plaatsvervangende *doen/do* (RYCKEBOER, 1986). Het versterkende *doe* bij een imperatief ontbrak hierbij niet, net zo min als het omschrijvende of versterkende *doen*, dat nu nog in de Hollandse spreektaal voorkomt (ANS, 565). De verstemlozing van *doe* tot *toe* is te verklaren uit de intensifiëring die met een dergelijk discursief moment gepaard gaat en zal mede bepaald zijn door de semantische verbleking tot interjectie. Nog andere imperativische interjecties zijn in het Mnl. al tot interjecties verbleekt, zoals *kedaer* (kijk daar) of *ontbeyt* (wacht). Dit *doe/toe* is dan een versterking bij *horre/hurre*, dat opgevat kan worden als de imperatief enkelvoud van een werkwoord *horren/hurren*, dat 'zich haasten, zich reppen' betekent, en etymologisch verwant is met het Engelse *to hurry* (M.W.B. III, 603). De uitdrukking is dus volkomen parallel met de Engelse

licentieverhandeling van Michel DESMYTER, *Syntaxis van het Oudenaards dialect*, Rijksuniversiteit Gent, 1950 (Met dank aan Prof. M. Hoebeke voor de suggestie).

(4) In haar doctoraalscriptie *Melis STOKE, poorter van Zierikzee* (Rijksuniversiteit Utrecht, 1989) maakt Karin DE RIJKE aannemelijk dat de auteur ooit inwoner was van Zierikzee in Zeeland.

nadrukkelijke imperatief *do hurry!* Het werkwoord *horren/hurren* komt in het Middelnederlands en ook in een aantal Nederlandse en Nederduitse dialecten alleen in de imperatiefvorm voor, zij het dan wel (net als bij *teure*) verbleekt tot een bijwoord of een aansporende interjectie. Het M.W.B. (III, 603) vermeldt *horre* als tussenwerpsel met de betekenis van 'vooruit, allo, komaan, vort, voort'. Het W.N.T. (VI, resp. 1114 en 1125) vermeldt de bijwoorden *hor* en (een oorspronkelijke meervoudsvorm van de imperatief) *hort, hurt* in de betekenis van 'voort, weg, verdwenen' en als uitroep om een trekdier aan te zetten 'voort!'. Dit laatste komt volgens het W.V.D.-archief onder meer in Vlaanderen voor. Daarnaast ontmoette ik in een Frans-Vlaams liedje, opgetekend door A.-M. DES-SPRINGERE, 1985, de uitroep *hore*, die ook nog 18de-eeuws Hollands was volgens Huydekooper (M.W.B. III, 604) en waarin ik eveneens een oorspronkelijke imperatief enkelvoud wil zien (5).

Sinte-Maartensavond, de nunne ga mee tot t' avond
hore Marie en *hore* Marie, en al die koeken en taarten
al voor mijn en niks voor Sinte Maarten ...

Dit alles toont m.i. overduidelijk aan dat de aansporing *toe horre, toe hurre* ook in Vlaanderen voorgekomen kan zijn en ten grondslag liggen aan het Vlaamse *teure*.

Tenslotte blijft nog de verklaring van de klankevolutie. Van een doublet *horren/hurren* is in Vlaanderen zeker de vorm met palatale klinker te verwachten. Die palatale klinker in Vlaanderen past bij de klankevolutie die klassiek als de « spontane palatalisatie » van Wgm. *u* betiteld wordt. Het kerngebied van deze evolutie lijkt Noord-Vlaanderen,

(5) Ook de Nederlandse uitroep *hoera*, die volgens het W.N.T. bij de aansporingskreet van Pruisische soldaten zijn oorsprong zou vinden, zou op ditzelfde *horren* teruggaan.

Zeeland en Zuid-Holland geweest te zijn, want de verspreiding ervan in oostelijk Vlaanderen is lexicaal erg diffuus (vgl. TAELEDAMAN, 1971 en BERTELOOT, 1984, kaarten 55, 56, 62, 63 en 64). In het westelijkste Vlaams (thans veelal in Frans-Vlaanderen) is die palatalisatie ook vaak niet opgetreden (vgl. RYCKEBOER, 1977, kaart 3). De attestatie van *hore* in het Frans-Vlaamse liedje sluit hierbij aan. De geografische verspreiding van de palatale klinker in *teure* is vergelijkbaar met bijvoorbeeld die in « gewoon » (TAELEDAMAN, 1971, kaart 20). Alleen is nog niet duidelijk hoe de korte [ɛ] die normaal in gesloten lettergreep voorkomt, hier gerepresenteerd wordt door de (half) lange [ø.], die een open lettergreep veronderstelt. Blijkbaar kon de klinker voor *r* gerekt worden. Een analoog geval levert de vergelijking van Hollands *lor* met Vlaams *leur(e)* (= *vod*) op. Daarnaast wordt door een zegsman uit Geraardsbergen de vorm *turren* [tʌrɲ] gesignaleerd (6). Hierin kan de oorspronkelijke [ɛ] bewaard zijn en de paragogische syllabische *n* verklaard worden uit de behoefte om een gesloten lettergreep te bewaren.

Aangezien nu de *h* in Vlaanderen geen foneem is, is een samentrekking van *toe eure* tot *teure* zeer aannemelijk.

De hier geschetste etymologie van *teure* weerlegt wel enigszins de stelling, vertolkt door het in de inleiding geciteerde artikel van F. Balk-Smit-Duyzendkunst. Bijlange niet alle interjecties zijn terug te voeren tot onomatopöetische, emotionele of puur instinctieve uitroepen, die buiten het taalsysteem zouden vallen. Het valt buiten het bestek van dit artikel om interjecties in het algemeen te karakteriseren, maar uit de uiteenzetting hierboven mag

(6) Ook hier biedt de zegsman een volksetymologische verklaring aan : voor hem is dat identiek met het Engelse *turn* : draai om, keer weerom.

alvast blijken dat heel wat (m.i. de meeste) interjecties semantisch en syntactisch, zowel synchroon als diachroon eng met het taalsysteem verbonden zijn. Daarom zijn ze inderdaad ten onrechte « uit de grammatica verdwenen », maar het zou even verkeerd zijn de woordsoort te reduceren tot die categorie van woorden die uitsluitend als onomatopoëtische, emotionele of instinctieve reacties te duiden zijn.

H. RYCKEBOER.

BIBLIOGRAFIE

- ANS : G. GEERTS, W. HAESERYN, J. DE ROOLJ, M. C. VAN DEN TOORN (red.), *Algemene Nederlandse Spraakkunst*, Groningen/Leuven, 1984.
- BALK-SMIT DUYZENDKUNST, F., 1989, « Het Tussenwerpsel », in *Neerlandica extra muros*, nr. 52, 1-4.
- BERTELOOT, A., 1984, Bijdrage tot een Klankatlas van het derdiende-eeuwse Middelnederlands, 11 Platen.
- DE BO, L. L., 1892, *Westvlaamsch Idioticon*, tweede uitgave bewerkt door J. Samyn, Gent.
- DEBRABANDERE, F., 1989, « Westvlaams 'Teure' », in *Mededelingen van het Westvlaams Verbond van Kringen voor Heemkunde*, v.z.w. 13, 4-5.
- DE LANGHE, J. E., 1988, « Over 'teure' en 'teuren' », in *Biekorf*, 88, 116.
- DESFRINGRE, A. M., 1985, « Chants de fêtes des villes et villages du Westhoek français : étude des rites et de la musique ». Thèse de Doctorat d'Ethnologie (3e cycle), Paris Sorbonne.
- DEVRIES, J., 1971, *Nederlands Etymologisch Woordenboek*, Leiden.
- G.V.D., Geerts, Prof. dr. G. en dr. H. Heestermans, 1984. *Van Dale Groot Woordenboek der Nederlandse Taal*, Utrecht/Antwerpen.
- M.W.B. : VERWIJS, E. en J. VERDAM (1895-1952), *Middelnederlandsch Woordenboek*, 's-Gravenhage.
- POTTIE, G., 1987, « Teure », in *Biekorf*, 87, 412.
- RYCKEBOER, H., 1977, « Het Nederlands van de Franse Westhoek. 1. Situatie en situering », in *Taal en Tongval*, 29, 50-68.
- RYCKEBOER, H., 1986, « Het hulpwerkwoord *doen* in replieken ». in DEVOS, M. en J. TAELEMAN (red.), *Vruchten van z'n Akker*. Opstellen van (oud-)medewerkers en oud-studenten voor Prof. V. F. Vanacker, Gent, 321-337.

- TAELEDAMAN, J., 1971, « De ontwikkeling van ogm. u in het westelijke en centrale Zuiden », in *Handelingen van de Commissie voor Toponymie en Dialectologie*, 45, 163-170.
- W.N.T. : DE VRIES, M., S.A. TE WINKEL e.a., *Woordenboek der Nederlandsche Taal*, 1864.
- W.V.D. : DEVOS, M., H. RYCKEBOER en J. VAN KEYMEULEN, *Woordenboek van de Vlaamse Dialecten*, Tongeren, 1979-.